
Commentaar en discussie

Viricentrisme of onderdrukking

J. Schrijvers

Sjaak van der Geest wijst in zijn artikel (SG 79/1, 1979) 'op het feit dat in de feministische antropologie zelf nog viricentrische trekken zijn te onderkennen' (p. 13). Dit is op zichzelf geen nieuw inzicht: in 1975, toen ik het begrip 'viricentrisme' bij lezers van de Sociologische Gids introduceerde, wees ik er op hoe moeilijk het is, juist voor vrouwelijke wetenschappers, zich los te weken van gangbare, viricentrische vooroordelen in hun wetenschap.

Eigenlijk veel verbazingwekkender dan de nog voorkomende viricentrische trekken, is het feit dat er steeds meer studies met een niet – viricentrisch uitgangspunt verschijnen. Tegenover zijn kritiek wil ik daarom graag mijn vreugde stellen over hoe veel verder de feministische antropologie is dan in 1975.

Volgens van der Geest blijkt viricentrisme in feministische antropologie met name uit de overheersende aandacht voor de publieke sfeer, en veronachtzaming van de privé sfeer. Volgens hem beschikken vrouwen over aanzienlijke macht, zozeer zelfs dat de evidente machtsuitoefening van mannen via een mysterieus omkeringsproces wel eens in strijd zou kunnen blijken te zijn met de werkelijke machtsverhoudingen: de publieke sfeer kan daarmee een façade zijn die verbergt dat vrouwen de macht in handen hebben.

Van der Geest geeft geen enkele reden op waarom vrouwen mannen in de waan laten dat zij heer en meester zijn. Ik geloof dat hij dat ook niet kan. Hij verzuimt de machtsmiddelen van publieke en privé sfeer met elkaar te vergelijken, waardoor hij over het hoofd ziet dat de door mannen opgebouwde façade misschien deels spel is, maar dat er achter de façade een flink aantal reële machtsmiddelen ligt opgestapeld.

In deze reactie wil ik trachten in dat dubbelzinnige veld van machtsverhoudingen tussen de sexen wat meer duidelijkheid te brengen.

Onderdrukking valt best mee

Het onduidelijke en ook ambivalente van het artikel van Sjaak van der Geest ligt voor mij vooral in het feit, dat de auteur begint met de verwachting te wekken dat hij een analyse zal geven van viricentrisme in feministisch-antropologisch werk (zie ook de titel), maar in feite meer geïnteresseerd lijkt in analyse van de machtsbalans tussen de sexen, waarbij hij een groter evenwicht veronderstelt dan 'viricentrische feministen' doen.

Viricentrisme brengt, zo stelt van der Geest, een te grote aandacht voor status en macht in de publieke sfeer, en dus verkeerd begrippen gebruik, met zich mee, en 'met gebruikmaking van deze eenzijdig opgevatte begrippen berichten auteurs ons voortdurend dat vrouwen "geen macht bezitten", "verdrukt worden", "ondergeschikt zijn", "een lage status hebben", enz.' (p. 17). Hij stelt daartegenover dat vrouwen in de privésfeer, dat is in en bij huis, maar ook in het geniep, veel meer macht hebben dan aangenomen of voorge-

wend wordt door zowel mannen als vrouwen. Het machtsvevenwicht tussen vrouwen en mannen is dus groter dan de meeste feministen beweren.

Een raadselachtig aspect in deze redenering blijft naar mijn idee het belang dat vrouwen zouden hebben bij het meedoen met de schijn. Van der Geest stelt, dat het in het belang van de machtsuitoefening van vrouwen is, dat zij hun onderdrukking meespelen. Anders zouden de mannen, die ook wel weten dat vrouwen eigenlijk heel zeker van hun positie zijn, die eigenlijk als de dood voor de macht van vrouwen zijn, er zo bekaaid vanaf komen. Als aan mannen de schijn van dominantie niet wordt vergund – maatschappelijk en door het beamende gedrag van vrouwen – dan zouden zij de vrouwen minder hun eigen gang laten gaan, en dat weten de vrouwen ook. Zo ongeveer is de gedachtengang. Maar waarom, zo vraag ik me dan af, doen vrouwen deze ingewikkelde spelletjes mee, anders dan uit angst voor reële machtsmiddelen van mannen?

Van der Geest en ook de door hem geciteerde auteurs beginnen op dit punt wazig te worden, misschien omdat het bewijsmateriaal in de versluierde heimelijke privésfeer ligt en daar zo moeilijk aan onttrokken kan worden. Moet ik eruit begrijpen dat vrouwen – allemaal toch Grote Moeders – eigenlijk hun mannen als kleine jongetjes blijven behandelen, door ze een grote verentooi te geven en een schietapparaat, en ze dan een grote jongen te noemen? Spelen ze min of meer vertederd het komieke spel mee, waar de man-zoon zo helemaal in opgaat? Omdat de machteloosheid die het gemis van baarmoeder en borsten oplevert anders zo zielig duidelijk wordt, en de mannen dan blijven jengelen zodat moeders geen rust meer hebben hun gang te gaan? Of doen vrouwen de cowboy en indianen spelletjes mee omdat ze bang zijn, dat die grote jongens anders op een dag op hen gaan schieten?

Ik denk eerder dit laatste. Een zeer goed voorbeeld van de reële machtsmiddelen achter de publieke façade valt te ontleen aan de beschrijving van de Mundurucu door Robert en Yolanda Murphy, een werk dat van der Geest ook noemt. De Murphies benadrukken het spel element in de rituelen van de Mundurucu mannen, waarin zij hun dominantie tot uitdrukking brengen. De Mundurucu vrouwen weten dat het spel is en zijn er ook niet erg van onder de indruk. Maar als zij de *symboliek* van de mannelijke dominantie, belichaamd in de heilige trompetten, doorbreken, dan staat hen de *realiteit* van publieke, collectieve verkrachting te wachten (Murphy & Murphy 1974: 100-1). In het aanhalen van deze studie laat van der Geest deze laatste informatie, dus mannelijke machtsuitoefening die geen spel meer is, achterwege.

Wel maakt hij een aantal treffende opmerkingen over de omkering (de inversie zoals hij het noemt) van de werkelijkheid, over de macht die vrouwen via hun strategieën kunnen uitoefenen in een versluierde privésfeer. Nergens wordt echt duidelijk wat het belang van vrouwen is om zich zo geïnverteerd te gedragen.

De kern van het betoog is eigenlijk: het valt allemaal best wel mee, de meeste feministen overdrijven de onderdrukking en machteloosheid van vrouwen. Kijk eens hoe machteloos mannen vaak thuis zijn. En juist omdat thuis in veel maatschappijen zo'n centrale plaats is, moeten mannen hun fundamentele machteloosheid naar buiten compenseren met opgeblazen gedrag.

Het gedrag mag dan, ook volgens de vrouwen, opgeblazen zijn, maar zoals ook uit het voorbeeld van de Mundurucu blijkt, het bevat reële machtsmiddelen.

Ik denk dat Sjaak van der Geest zelf een beetje het slachtoffer is geworden van een van die inversie spelletjes: de versluiering van een aantal zeer harde gegevens over de machtsbalans tussen de sexen, door een zachtaardig verhaal ten tonele te voeren over viricentrisme in feministische antropologie. Het artikel lijkt, om het in zijn eigen woorden te zeggen, 'een ideologische inversie van de werkelijkheid.' (p. 22). Die werkt in zo'n geval

'als een balancerend en rationaliserend mechanisme bij de actief betrokkenen en als een compensatie of troostprijs bij de passief betrokkenen' (p. 22). De troostprijs van het verhaal is hier dan, dat de onderdrukking van vrouwen alles bij elkaar heus veel minder erg is dan velen willen doen geloven.

Het is mogelijk, dat onze heel verschillende interpretatie te maken heeft met verschillen in onze ervaring. Zowel van der Geest als ik pretenderen te schrijven over hetzelfde onderwerp, relaties tussen mannen en vrouwen. Maar van der Geest is een man, ik ben een vrouw. Hij deed onderzoek in West Afrika, ik in Sri Lanka. Vermoedelijk is een van de gevolgen dat we de machtsverhoudingen tussen de sexen zeer verschillend beoordelen.

Vrouwenbelangen

Waarom is het nodig zo ingewikkeld te doen over iets dat naar mijn gevoel zo duidelijk ligt? Van der Geest suggereert dat vrouwen een indirecte omgekeerde strategie volgen om hun zin te kunnen doen, omdat zij eigenlijk machtig zijn maar de mannen niet openlijk willen overheersen. Ik vind dit net of je iets om het te bekijken en te begrijpen eerst omdraait en dan binnenstebuiten en ondersteboven vouwt. Maar als het waar is dat vrouwen eigenlijk zo machtig zijn, hoeft er toch helemaal niets ingewikkelds te gebeuren? Alle mensen zouden dan kunnen beseffen dat vrouwen de belangrijkste bron voor het voortbestaan van de groep zijn, omdat mannen de organen om kinderen te baren en te zogen missen. De eerste en meest voor de hand liggende maatschappelijke vormgeving van dat besef zou zijn, dat vrouwen, behalve de van nature gegeven machtsmiddelen, zowel de privé- als de publieke machtsposities innemen. In hun overheersing zouden ze meer of minder maatschappelijke erkenning voor de sekundaire rol van de man kunnen inbouwen.

Maar er is duidelijk iets anders aan de hand dan een dergelijke matriarchale situatie, en dat is zeker niet alleen het geïnverteerde machtsspelletje dat van der Geest en de door hem met lof geciteerde van Baal suggereren. Of het nu de heimelijke vrees van mannen voor de grotere seksuele potentie van vrouwen is, of het besef haar te moeten bezitten om beschikking over kinderen te krijgen, of dat we het in andere, bijvoorbeeld demografische, factoren moeten zoeken – mannen hebben in alle bekende samenlevingen zoveel strategische machtsbases in handen, dat de totale balans in hun voordeel uitvalt. Mannen bezitten de wapens, hebben meestal de produktiemiddelen in handen, zijn mobieler, beter georganiseerd en beschikken over politiek relevantere kennis. Natuurlijk zijn er belangrijke klasseverschillen, en overheersen mannen ook andere mannen. Maar de meest onderdrukte mannen zijn nog altijd in staat hun vrouwen te overheersen, wat dan meestal plaatsheeft juist in de privé sfeer. En daarom kunnen vrouwen minder direct aan hun trekken komen.

Daarom juist, omdat zij als mensen ook behoefte hebben aan invloed en macht, moeten zij andere wegen vinden en proberen die uit te oefenen waar dit wél kan. Dat is voornamelijk op terreinen waar zij de dagelijkse verantwoordelijkheid hebben: kinderverzorging, moederschap, huishouden, familiesfeer, het informele privédomein. Omdat zij weinig formele macht hebben is het vanzelfsprekend in het belang van vrouwen die informele praktijken wat versluierd te laten. Wél kan die invloed vanuit de privé sfeer ver rijken. Zo is het bekend dat vrouwen achter de schermen meestal een belangrijke, zo niet dominerende, rol spelen bij huwelijksarrangementen, die van grote betekenis kunnen zijn voor de economisch-politieke samenstelling van een samenleving. Het is ook bekend, hoe echtgenotes hun mannen, en moeders hun zonen, almaar verder kunnen opjagen in hun carrière. Omdat zij zelf, behalve de voorgeschreven levenscyclus, geen carrière hebben kunnen zij zo wel indirect een graantje meepikken van het prestige dat ook een beetje op hen

afstraalt. Het materiële profijt is ook duidelijk, en in veel gevallen voor vrouwen van levensbelang: economische veiligheid en een verzekering voor de oude dag.

Juist omdat vrouwen in de meeste gevallen niet zelf direkt toegang tot politieke en economische hulpbronnen hebben, moeten ze op dikwijls geraffineerde wijze allerlei manspersonen bewerken die wel toegang kunnen verschaffen. Tevredenheid van die mannen is dan hun tevredenheid, welslagen van die mannen is veiligheid en overleving, ook voor hen.

De wijze waarop vrouwen macht verkrijgen is sterk indirect en manipulatief. Chantage is een veel toegepast middel. Zo komt het bijvoorbeeld in allerlei maatschappijen voor dat vrouwen weinig of geen plezier aan sex (kunnen) beleven, ook in die delen van de wereld waar gaan besnijdenis op vrouwen wordt toegepast. Maar vrouwen zijn er wel degelijk van doordrongen dat hun man plezier wil, en ook geacht wordt te hebben, en dat hij haar daarvoor het eerst tot zijn beschikking heeft. Een van de betere chantagemiddelen van vrouwen in de uiterste privésfeer is dan ook het weigeren of toestaan van sex, op strategische momenten.

Ik vergeet nooit het treiterig plezier in de ogen van een van mijn vriendinnen in Sri Lanka, toen ze de onmacht van haar man beschreef "als hij weer eens niet mocht, omdat ze te moe was". Hij mocht wel weer nadat hij het eindelijk had goedgevonden dat zij oorbellen voor zichzelf kocht van haar eigenverdiende geld. Hij had een tijd geleden, toen ze het erg krap hadden, haar de oorbellen die zij van haar ouders had gekregen afgenomen en verkocht.

Veel vrouwen zijn voor de beschikking over eigen inkomsten, of voor een beetje bewegingsvrijheid in de publieke sfeer, afhankelijk van de goedkeuring van een man die in de privésfeer gegeven wordt. Vaak wordt die toestemming niet gegeven.

De baas in huis

Ik kom nu bij een punt dat in het betoog van Sjaak van der Geest ontbreekt, hoewel het voor het beoordelen van de machtsbalans belangrijk is.

De schrijver haalt voorbeelden van machtsgebruik van vrouwen in de privésfeer aan, om te zeggen dat het gemis daaraan in de publieke sfeer dan eigenlijk niet zo erg is. Er is voldoende compensatie. Als machtsmiddelen van vrouwen in de privésfeer worden genoemd: 'de bereiding van voedsel, de mogelijkheid gastvrijheid te verlenen of te weigeren, erodes die niet verbroken mogen worden, roddel en spot, seksuele aantrekking, allianties met andere vrouwen, verwantschapsrelaties, en geloof in bovennatuurlijke krachten en wezens' (p. 19). Wat hij niet doet, is aangeven wat het machtsgebruik van mannen in de privésfeer zoal kan zijn: behandeling van de vrouw als lijfeigene op alle uren van dag of nacht; dronkenschap; diefstal van huishoudgeld en eigendom van de vrouw; veelvraat of verspilling van schaars voedsel; mishandeling, verstoting of verlating van vrouw en kinderen; verkrachting; gedwongen incest, etc. Dergelijke machtsmiddelen worden in de privésfeer aangewend door echtgenoten, zonen, broers, minnaars, vaders en andere naasten uit de privésfeer. Maar ook door vreemde indringers, politiemannen, dorpschoude, schuldeisers, gasten, patroons en andere personen van het mannelijke geslacht afkomstig uit de publieke sector. Deze machtsmiddelen zijn naar mijn idee van een totaal andere aard dan die van vrouwen: het zijn bijna allemaal directe vormen van interactie, op een direkt herkenbaar doel gericht; een groot aantal daden kenmerken zich door fysieke dwang of geweld. Tijdens het Internationale Tribunaal in 1976 over misdaden tegen vrouwen sprak een Nederlandse getuige:

'Battering takes many forms: pounding the woman on the head, with or without a stick; dragging her by her hair; hitting her in the stomach, on the back, or on the loins; making

the woman have a miscarriage by kicking her in the stomach; breaking her nose or ribs with kicks; putting a fork in her back; placing an iron on her body; strangling; throwing her from the staircase; breaking some vertebrae; keeping her awake day and night by threatening her with a knife Police refuse to note down women's complaints about battering. 'This is a marital fight, ma'm. We can't do anything for you. You'd better go home.' (Russell & van de Ven, 1976, p. 138).

Ook vrouwen passen fysiek geweld tegen mannen toe, maar de gevolgen vallen in 't niet bij die van mannelijk geweld. Wel wordt aangenomen dat psychologisch geweld van vrouwen een belangrijke faktor is bij het tot stand komen van fysieke mishandeling door mannen (Langley & Levy, 1977, 198–209), maar het is zeer de vraag of, indien meting mogelijk was, het psychologisch geweld van vrouwen groter is dan het psychologische én fysieke geweld bij elkaar van mannen.

Mannen hebben in alle huidige samenlevingen de meest strategische machtsbases in de publieke sfeer, en daarbij kunnen ze ook heel doeltreffend machtsmiddelen aanwenden in de privé sfeer. Middelen die voorkómen dat vrouwen in allerlei situaties over zichzelf kunnen beschikken. Ik mis in het betoog van van der Geest het aangeven van dergelijke limieten, die ook in de privé sfeer aan de zelfbeschikking en bewegingsvrijheid van vrouwen worden gesteld. De limieten in het openbare leven mogen voldoende bekend worden verondersteld.

Mij lijkt, dat er ook na analyse van het gebruik van machtsmiddelen van mannen en vrouwen in de privé sector, niet veel twijfel zal blijven aan de ongelijke machtsverhouding tussen de sexen. Juist de combinatie van machtsmiddelen thuis én in het openbaar maakt, dat mannen – ook letterlijk – sterker staan dan vrouwen.

Wisselwerking tussen openbaar en privé

Ik heb vaak gedacht dat bij analyses van de machtsverhouding tussen de sexen te weinig rekening wordt gehouden met puur geweld. In dit verband lijkt het me zinvol hier wat meer over te zeggen.

Laten we beginnen met moord in de privé sfeer. Het aantal vrouwen dat haar echtgenoot ombrengt is weliswaar aanzienlijk kleiner dan het omgekeerde, maar het komt – ik denk overall – voor. Zoals Sjaak van der Geest al zei: liefhebben en haten ligt dicht bij elkaar – en dat geldt natuurlijk ook voor vrouwen. Haat die uitloopt op moord, gepleegd door een vrouw, is een misdaad die doorgaans als erger wordt beoordeeld dan een vergelijkbare daad van een man. Er is minder begrip voor de motieven van de vrouw, en de opgelegde straf is doorgaans strenger. Het is ook wel een heel grove aanval op het ideaalbeeld dat vrouwen niet agressief zouden zijn. Voor zo'n vrouwelijke machtsdaad, begaan in de privé sfeer, wordt een straf bedacht door een heel kollege van *mannelijke* dienaren van wet en orde in de publieke sfeer.

Ik vernam van een geval in Sri Lanka tijdens mijn onderzoek in 1978, zowel uit persoonlijke bronnen als uit de krant. Het ging om een vrouw die na tien jaar lang regelmatig mishandeld en verkracht te zijn door haar echtgenoot, ten einde raad naar de politie liep. De reactie op haar verzoek om hulp was: voor zoiets kunnen we niets doen, dat is jullie privé leven en daar hebben wij niets mee te maken. Als grapje werd eraan toegevoegd: als je hem nu had vermoord, dan was het wel een geval voor ons. De vrouw ging naar huis, vermoordde haar man en gaf dat vervolgens bij dezelfde politie aan. Zij werd streng veroordeeld voor haar daad.

Uit dit voorbeeld blijkt één van de intrigerende verschillen tussen publieke en privé sfeer, en tussen de daarmee samenhangende macht van mannen en vrouwen: als dergelijke privé daden publiek worden, kan het geweld van de man worden genegeerd; de politieser-

vice en veroordelingsprocedure is in handen van mannen.

Een niet minder belangrijk verschil in macht tussen de sexen is, dat mannen voor zichzelf kunnen spreken, zelfstandig zijn en kunnen gaan en staan waar ze willen, terwijl in veel maatschappijen vrouwen als verlengstuk, ondergeschikte of bezit van hun vaders, ooms of echtgenoten worden beschouwd én behandeld. De enige weg die vrouwen openstaat om invloed uit te oefenen is in die gevallen de bewerking van mannen.

Omgekeerd wordt vaak de vrouw schuldig of schuldiger bevonden, als een van de mannen bij wie ze hoort, iets fout doet. Terwijl maatschappelijke verantwoordelijkheid haar wordt onthouden, is veelvuldig morele verantwoordelijkheid een voorrecht van de vrouw, waarmee zij dan als eerste het systeem waarin zij als mindere haar plaats heeft, bestendigt.

Onderstaand voorbeeld geeft aan dat die morele verantwoordelijkheid een twijfelachtig genoegen is. Men lette ook op de wisselwerking tussen privé en openbare sfeer.

Tijdens mijn onderzoek in Sri Lanka noteerde ik o.a. opvattingen over huwelijksrelaties en feitelijke gebeurtenissen. Een van die cases betrof een jonge vrouw met een nogal uithuizige echtgenoot. Hij was veel weg om als losse arbeider geld te verdienen; vaak ook was, althans haar, de reden van zijn afwezigheid niet zo duidelijk. Soms gaf hij zijn vrouw wat geld voor het huishouden, vaak ook niet. Zij wist van te voren nooit of ze die dag eten zou kunnen kopen voor zichzelf en haar kinderen. Zij kon geen werk krijgen omdat ze óf in verwachting was, óf borstvoeding gaf, en dan werd ze door de rijkere boeren niet als dagloonster aangenomen. Haar man verbood haar de pil te gebruiken, daar zou ze mager en ziek van worden. Hij zou het toch merken als ze die stiekem slikte, omdat ze een éénkamer hutje hadden. Ze was bang dat hij haar zou afranselen als hij het ontdekte. Een spiraal kon ze niet stiekem laten inbrengen omdat ze, net zomin als enige andere vrouw, alleen buiten het dorp kon gaan. Zou ze iemand vragen met haar mee te gaan, dan zou haar man er wel achter komen. Hij was tegen iedere vorm van familyplanning, maar wel verweet hij haar dat ze steeds maar weer zwanger werd. Haar derde kind was te vroeg geboren en stierf. Kort na de geboorte van haar vierde kind kreeg ze hooglopende ruzie thuis. Ze liep naar de bushalte met haar kinderen, maar hij liep haar achterna en sloeg haar op de openbare weg tot bloedens toe. Daarna pakte hij één kind af, het enige dochtertje. Voor de zoveelste keer vluchtte ze toen naar haar ouders in een dorp op zo'n 10 mijl afstand, met twee kinderen. Haar ouders hadden haar van begin af aan gezegd dat hij geen goede man was, het was allemaal haar eigen schuld wat er nu gebeurde. En daar was ook niet genoeg eten voor zoveel mensen. Haar moeder wou ze nog wel houden, maar kreeg daar steeds ruzie met haar vader om. Toen die haar moeder een pak rammel gaf omdat zij haar dochter met kinderen nog steeds onderdak bood, liep zij de hele weg terug met de kinderen in haar armen. Ze had geen geld voor de bus. Het was ook wel gebeurd dat haar man haar eerder was komen ophalen bij haar ouders, en haar broer met een mes bedreigde om haar terug te geven.

Op een avond, ze was toen zeven maanden zwanger, was haar man dronken thuisgekomen en weer weggegaan. Ze lag net te slapen, toen er op de deur werd gebonkt – politie. Waar haar man was. Ze wist van niets. Twee dronken agenten sloegen en schopten haar, ook in haar buik. Toen ze niet kon zeggen waar hij was dreigden ze haar mee naar het bureau te zullen nemen en met de mishandeling net zo lang door te gaan tot het kind geboren zou worden. Tenslotte, nadat ze ook een van de kinderen nog een schop hadden gegeven, lieten ze haar met rust.

De volgende dag bracht haar man haar naar het ziekenhuis om deze gebeurtenis als tegenzet tegen de politie te kunnen uitspelen. Hij was van diefstal beschuldigd. Toch ging hij voor een paar dagen de gevangenis in. Zijn vrouw mocht na een paar dagen uit

het ziekenhuis. Ze had geen geld voor eten, scharrelde wat bij elkaar door hier en daar te logeren, ook wel eens op onduidelijke adressen. Op de een of andere manier kreeg ze het geld bij elkaar om haar man uit de gevangenis te halen.

Als je niets van de achtergrond van deze vrouw wist, zou je zeggen dat ze een harmonische, tevreden indruk maakte, en dat ze vergeleken bij andere vrouwen, alles behalve een doetje was. Vooral als ze over haar man praatte spatten de vonken uit haar ogen. Ze schold hem voortdurend uit, vertelde ze, maar het hielp niet, een nietsnut was hij. Waarom ze dan bij hem bleef? Ik had toch wel gezien dat ze nergens anders naar toe kon, niet naar haar ouders, haar schoonouders waren net als hij, en haar nicht maakte ruzie met haar om het eten. De mening van alle vrouwen, die ik hiernaar vroeg – jonge en oudere – was, dat het een stommitieit van haar was geweest om met die man te trouwen. Iedereen wist toch dat die jongen niet deugde. Haar ouders hadden zich heftig tegen het huwelijk verzet, maar ze had niet geluisterd. Dat is erg slecht, niet naar je ouders luisteren, in in dit geval zie je dan ook wat er dan gebeurt. Maar nu ze eenmaal met hem getrouwd was en kinderen had, moest ze bij hem blijven, vond iedereen. Het was haar schuld dat hij niet werkte, en haar zo vaak sloeg. Daar had ze het zelf naar gemaakt, doordat ze niet gehoorzaam was. Als ze haar brutale mond wat minder open zou doen en het hem in alles meer naar de zin zou maken, zou hij zich wel beter gedragen. Als een man een slecht echtgenoot is, ligt het immers altijd aan zijn vrouw.

Zoals in zoveel andere, mij bekende gevallen, werd hier zonder meer de morele verantwoordelijkheid bij de vrouw gelegd, en het waren de vrouwen zelf, die het publieke optreden van de man in verband brachten met het privégedrag van de vrouw. Als zij zich anders gedroeg, zou haar man haar meer geld geven en haar minder slaan. Van de politie, functionarissen in de publieke sfeer, kreeg ze een mishandeling thuis omdat haar man in de publieke sfeer iets had misdreven en niet kwam opdagen.

Indedaad is er sprake van 'een levendige wisselwerking tussen deze antipoden (publieke en privésfeer)', zoals van der Geest stelt (p. 21), en zeker is dat 'beide sferen gezamenlijk het maatschappelijk bestel uitmaken'. Het moge duidelijk zijn, dat ik de verbinding anders interpreteer wat het machtsevenwicht tussen mannen en vrouwen betreft.

Na de beschrijving van de laatste case is van der Geest's aanduiding van de privésfeer een beetje mal: 'in de beslotenheid van het huishouden en gezinsleven worden kinderen geboren, grootgebracht en begeleid tot hun introductie in de publieke sfeer. Kostwinnaars worden er gevoed, rusten er uit en vinden er geborgenheid.' Misschien onderschat de schrijver de kracht van mannelijke en vrouwelijke machtsmiddelen uit de privésfeer? In ieder geval heb ik een wat minder harmonische kijk op de (functie van de) privésfeer, die – althans wat het leven van vrouwen betreft – de harde kantjes voor van de Geest versluierd houdt.

En wat moeten we aan met het toenemend aantal vrouwen dat alleen de kost verdient voor zichzelf en de kinderen, na verlating van de man(nen)? Het lijkt me steeds ongeloofwaardiger dat vrouwen, ook zij die alleen staan, het onderdrukkingsspelletje vrijwillig zouden meespelen om de mannen, in hun eigen belang, de kans te geven zich vrij te ontplooiën. Terwijl de alleenstaande vrouwen slechts toegang hebben tot de laagst betaalde, meest verguisde werkzaamheden.

Negatief zelfbeeld

Een ander wijd verbreid verschijnsel dat de theorie van Sjaak van der Geest ongeloofwaardig maakt, is de zelfdiscriminatie of zelfhaat van vrouwen. Dit begrip is allerminst van

toepassing op de zeker veelvuldig voorkomende, maar geveinsde houding van ondergeschiktheid. Het gaat hier om het fundamentele idee en de corresponderende gevoelens, dat vrouwen als soort minder waard zijn. Ideeën en gevoelens, door mannen en vrouwen gedeeld maar in de eerste plaats sterk beleefd door vrouwen, dat vrouwenwerk, vrouwen-taal, vrouwengeest en vrouwenlijf minder waard zijn en minder voorstellen dan die van mannen. Vrouwen haten zichzelf en andere vrouwen in grote delen van de wereld, omdat ze zo minderwaardig zijn. Juist daarom kunnen vrouwen als moeders de discriminatie zo feilloos aan de volgende generatie doorgeven. Daarom ranselen moeders hun dochters en schoondochters net zo lang, tot ze gehoorzaam en onderdrukt genoeg zijn om het systeem in stand te houden.

Het is helemaal niet zo, dat moeders hun dochters heimelijk vertellen, dat ze eigenlijk goed zijn maar moeten doen of ze fout zijn omdat hun broertje anders jaloers wordt en haar gaat slaan. Hij slaat toch wel later, hoe de strategie ook is.

Vrouwen in Sri Lanka, om voor het laatste een voorbeeld van daar te geven, zijn officieel en publiekelijk niet goed, en ze denken ook niet heimelijk in het privébestaan, dat ze het wel zijn. Daarom denken moeders dat ze veel knapper zijn en ook iets beter, als ze een zoon ter wereld brengen dan een dochter. De zwangerschap bij een zoon is ook langer dan bij een dochter, en de bevalling is pijnlijker en moeilijker. Ook is het een groter voorrecht een zoon te krijgen, omdat er daar veel minder van geboren worden over het geheel, het is schaarser goed dan dochters.

Jongensbabies hebben veel meer moedermelk nodig dan meisjes, en ook vaker. Je kan ze niet zo lang laten schreeuwen, want daar worden ze later impotent van. Het is ook moeilijk in een volgend leven als man geboren te worden, dat lukt bijna geen enkele vrouw. Daar moet je zo vreselijk goed voor geleefd hebben, nooit ongehoorzaam aan je echtgenoot. Daarbij komt, dat hij in dit leven toestemming moet geven, hoorbaar voor iedereen, dat zij als man herboren zou mogen worden, en hij kijkt wel uit want dan wordt *hij* misschien wel als vrouw herboren.

Al is het bijna onmogelijk, toch is het de diepgekoesterde wens (en geen schijnbare, voorgewende wens), van iedere vrouw om als man in een volgend leven herboren te worden. Al was het maar als armoedig onderkruipsel, ieder soort man is beter dan een vrouw. Als man heb je niet zo'n vies lichaam, je hoeft niet te menstrueren, niet te baren en geen faecaliën op te ruimen. Je bent vrij om te gaan waar je wilt, en je hoeft niet het eindeloos vervelende en langdurige huishoudwerk te doen als je moe van je werk op het veld thuiskomt.

Op grond waarvan zouden vrouwen, die volgens van der Geest veel meer macht hebben dan lijkt, de onderdrukkingsspelletjes meespelen? Natuurlijk zijn er interessante voorbeelden aan te dragen waaruit blijkt dat vrouwen behoefte aan macht en invloed en zelfbeschikking hebben, en dat ze wanneer dit maar kan die behoefte thuis en via het bespelen van mannen bevredigen. Die voorbeelden zouden te geven zijn van allerlei heel verschillende samenlevingen – Nederland, West Afrika, Sri Lanka of elders. Het is vanzelfsprekend dat het in het belang van vrouwen is, die strategieën niet al te openlijk uit te voeren, omdat het in geval van sancties duidelijk is wie er aan het kortste eind trekt. Op dit moment is het goed de toepassing van fysiek geweld als machtsmiddel niet te vergeten. Vrouwen oefenen indirect, privé, macht uit omdat het direct in het openbaar nauwelijks kan. Oppervlakkig gezien lijken de meeste vrouwen daar wel tevreden mee. Natuurlijk, wat je niet kent mis je niet, wat je niet weet uit je niet, en wat je niet hebt gebruik je niet. Maar zodra vrouwen toegang krijgen tot een aantal nieuwe machtsbases blijken ze daar over het algemeen snel gebruik van te maken, en maakt hun schijnbare tevredenheid plaats voor de wens naar méér. Ik denk dat als vrouwen meer ruimte zouden hebben voor

directe macht in het publiek, zij minder indirecte en manipulatieve strategieën zouden gebruiken. Dit is dan meteen een toetsbare hypothese, die bovendien geldig is voor alle onderdrukten: kinderen, homoseksuelen, patiënten, bejaarden, mensen uit de onderontwikkelde Derde Wereld, anders gekleurden, geestelijk en/of lichamelijk gehandicapten, minvermogene mannen... en vrouwen.

Geraadpleegde literatuur

- Van der Geest S, Viricentrisme in feministische antropologie, *Sociologische Gids*, 26 (1979) 13-29.
- Langley, R. and R. C. Levy, *Wife beating. The silent crisis*, New York, Gulf and Western Corp., 1977.
- Murphy, Y. and R. F. Murphy, *Women of the forest*, New York, Columbia University Press, 1974.
- Russell, D. E. H. and N. van de Ven, *Crimes against women*, Millbrae, California, Les Femmes, 1976.
- Schrijvers, J., Viricentrisme en culturele antropologie, *Sociologische Gids*, 22 (1975) 233-253.
-

Over macht en onmacht tussen mannen en vrouwen: een weerwoord

S. van der Geest¹

Het engagement van feministische antropologen komt o.a. tot uiting in kritiek op een of andere vorm van viricentrisme. In het artikel waar Joke Schrijvers op reageert schreef ik (van der Geest 1979: 15) dat studies van feministische antropologen gewoonlijk tot een van de volgende twee conclusies komen: 'Ofwel zij benadrukken dat vrouwen veel meer verdrukt worden/werden dan tot nog toe bekend was; ofwel zij komen tot de tegenovergestelde slotsom, nl. dat vrouwen veel onafhankelijker zijn/waren en veel meer macht hebben/hadden dan tot nog toe was bericht'...

In het eerste geval ligt het viricentrisme in de betreffende maatschappij zelf, in het tweede ligt het bij de antropologen. Schrijvers' reactie past in de eerste categorie, maar ook een beetje in de tweede. Haar kritiek op mijn conclusies komt er op neer dat zij mij beschuldigt van een – uit viricentrisme geboren – feminacentrisme. Dit klinkt wat ingewikkeld, maar dat is het niet.

Het viricentrisme zou dan zitten in het feit dat ik als man zou zeggen: het valt nogal mee met die onderdrukking van vrouwen; eigenlijk hebben ze veel macht. Ik geloof dat deze kritiek serieus genomen moet worden. Er is inderdaad een tendens te bespeuren (voor alle duidelijkheid, er zijn vele verschillende tendenzen te bespeuren; kijk maar hoe feministen elkaar attaqueren) dat mannelijke wetenschappers, in hun wat ongemakkelijke reactie op het verschijnsel feminisme, overgaan tot het tegenovergestelde van wat hun voorvaders gedaan hebben: zij hollen de feministen voorbij en verkondigen alom de kracht van het 'zwakke' en de machteloosheid van het 'sterke' geslacht.² Ik beschouw mijzelf niet als een van dezen en mijn artikel over viricentrisme in de feministische antropologie dient ook niet in die zin verstaan te worden. Waarom niet, zal ik hieronder uiteenzetten.

Nog een opmerking vooraf. In wat nu volgt tracht ik mij uitsluitend bezig te houden met, mijns inziens, belangrijke punten van kritiek in de reactie van Schrijvers. Minder belang-